

Notat 2003–21

**Ikke-tariffære handelshindringer:
Brasil og Argentina**
Problemstillinger fra fiskerisektoren

Christel Elvestad

Tittel	Ikke-tariffære handelshindringer: Brasil og Argentina. Problemstillinger fra fiskerisektoren
Forfatter	Christel Elvestad
Prosjekt	NTB, Argentina og Brasil 2003 (G005)
Utgiver	Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF)
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2003
Antall sider	25
ISBN	82-7077-530-4
ISSN	0805-9691
Emneord	ikke-tariffære handelshindringer, WTO, TBT-avtalen, SPS-avtalen, Brasil, Argentina

Litt om NILF

- Forskning og utredning angående landbrukspolitikk, matvaresektor og -marked, foretaksøkonomi, nærings- og bygdeutvikling.
- Utarbeider nærings- og foretaksøkonomisk dokumentasjon innen landbruket; dette omfatter bl.a. sekretariatsarbeidet for Budsjettnemnda for jordbruket og de årlige driftsgranskningene i jord- og skogbruk.
- Utvikler hjelpemidler for driftsplanlegging og regnskapsføring.
- Finansieres av Landbruksdepartementet, Norges forskningsråd og gjennom oppdrag for offentlig og privat sektor.
- Hovedkontor i Oslo og distriktskontor i Bergen, Trondheim og Bodø.

Innhold

	Side
1 IKKE-TARIFFÆRE HANDELSHINDRINGER: AVTALEVERKET I WTO MED EKSEMPLER FRA FISKERISEKTOREN	1
1.1 Innledning.....	1
1.2 «Non Tariff Barriers» (NTBs) og «Non tariff Measures» (NTMs)	1
1.3 Krav til produkter, produksjonsprosesser og -metoder: Kort om TBT- avtalen og SPS-avtalen.....	2
1.3.1 TBT: Eksempler på tekniske handelstiltak og fisk	3
1.3.2 SPS: Eksempler fisk – mattrygghet	5
1.4 Toll- og handelsadministrasjon	6
1.5 Oppsummering	7
2 IKKE-TARIFFÆRE HANDELSHINDRINGER – BRASIL OG ARGENTINA	9
2.1 Kort om MERCOSUR – EU og EFTA	9
2.2 Fokus på Brasil.....	10
2.2.1 Krav til produkter, produksjonsprosesser- og metoder.....	10
2.2.2 Krav til toll- og handelsadministrering	12
2.2.3 Fokus på Argentina	14
2.2.4 Krav til produkter, produksjonsprosesser og -metoder.....	14
2.2.5 Toll- og handelsadministrering	15
2.3 Resultat av søk i WTOs databaser.....	15
3 OPPSUMMERING.....	19
3.1 Behov for beredskap og «overvåking».....	19
3.2 Behov for forenkling (trade facilitation).....	20
3.3 Behov for harmonisering av prosedyrer og metoder.....	21
3.4 Behov for nærmere kartlegging.....	21
KILDER	23
FOTNOTEREFERANSER	25

Forord

EFTA og MERCOSUR har inngått en samarbeidserklæring som slår fast at handelen mellom landene skal fremmes gjennom informasjonsutveksling og teknisk samarbeid innenfor bl.a. fortollingsregler og tekniske reguleringer. I den forbindelse skal EFTA-landene innen første halvår 2003 gi en oversikt over de ikke-tariffære handelshindringene deres eksportører møter i Mercosur-landene.

Dette notatet er utarbeidet på oppdrag for Eksportutvalget for Fisk som et innspill for fiskerinæringen til de interne norske forberedelsene. Notatet gir en oversikt over det internasjonale avtaleverket som regulerer bruken av ikke-tariffære handelstiltak illustrert med eksempler fra fiskerisektoren. Videre foretas det en kartlegging av problemstillinger relatert til ikke-tariffære handelstiltak i forbindelse med fiskeeksporten til Brasil og Argentina. De to andre MERCOSUR-landene Uruguay og Paraguay er relativt ubetydelige markeder for norsk fiskeeksport og vil derfor ikke bli behandlet her.

Oslo, 2. juli 2003

Leif Forsell

1 Ikke-tariffære handelshindringer: Avtaleverket i WTO med eksempler fra fiskerisektoren

1.1 Innledning

Innledningsvis skal vi gi en introduksjon til begrepene ikke-tariffære handelshindringer og ikke-tariffære handelstiltak, samt foreta en kortfattet gjennomgang av det mest aktuelle WTO-regelverket. I gjennomgangen av regelverket vil vi trekke frem noen eksempler fra fiskerisektoren for å illustrere relevansen av denne typen problemstillinger for næringa. Oversikten skal vise hvordan de ulike typene ikke-tariffære tiltak relaterer seg til internasjonalt regelverk, samt gi et bakteppe for å kunne behandle ikke-tariffære forhold mer konkret i tilknytning til sjømatmarkedene i Brasil og Argentina.

1.2 «Non Tariff Barriers» (NTBs) og «Non tariff Measures» (NTMs)

Ikke-tariffære handelshindringer eller «Non Tariff Barriers» (NTBs) kan grovt sett beskrives som alle forhold utenom toll som kan virke begrensende for handelen. Denne definisjonen er et greit utgangspunkt, men hva menes med NTBs mer spesifikt? Det finnes ikke én enkelt autoritativ definisjon av begrepet som kan benyttes. Handelsbarrierer i form av importkvoter- og lisenser, tollprosedyrer og avgifter, samt ulike typer krav til produkter går igjen i ulike definisjoner¹. NTBs har generelt en klar kobling mot såkalt kvantitative restriksjoner, dvs. ulike former og grader av mengdebegrensninger på

¹Se for eksempel «Encyclopedia of International Trade» i elektronisk versjon: <http://www.worldtradeexpress.com/eit/dictionary1.html>

import/eksport i spekteret fra spesifikke produkt- og prosesskrav via importkvoter til totale import/eksportforbud².

GATT- avtalens artikkel XI er spesielt rettet mot NTBs og gir et generelt forbud mot bruk av kvantitative restriksjoner. Artikkel XI (2) angir imidlertid visse unntak fra dette forbudet. Det finnes også andre unntak og bestemmelser i GATT- avtalen og i ulike tema-avtaler i WTO som har betydning for bruken av denne typen tiltak³. Bruk av ikke-tariffære krav og restriksjoner kan med andre ord være helt legitime. Eksempelvis kan et produktkrav være legitimt av hensyn til for eksempel helse, miljø eller kvalitet. Samtidig kan slike tiltak potensielt misbrukes i proteksjonistisk øyemed. For å avgjøre hvorvidt et tiltak er en ulovlig handelsbarriere må man konsultere WTO-regelverket og se hvordan reglene har vært tolket i praksis gjennom tvisteløsningssystemet. Ikke-tariffære handelstiltak eller «Non Tariff Measures» (NTMs) er dermed et mer nøytralt begrep som ofte benyttes. Bruken av NTMs i internasjonal handel reguleres gjennom en rekke temaspesifikke WTO-avtaler, i tillegg til gjennom de generelle bestemmelsene i GATT-regelverket. I gjennomgangen av tema-avtalene vil vi gi referanser til relevante GATT-bestemmelser der det er særlig aktuelt.

WTO sekretariatet har gjort noen avgrensninger i forhold til hvilke avtaler de anser som mest relevant i forhold til ikke-tariffære handelstiltak (WTO 1998). Sekretariatet viser her til WTOs TBT-avtale, WTOs SPS-avtale, WTO avtalene om tollverdi, importlisensiering, opprinnelsesregler, samt avtalen om inspeksjon før forsendelse.

Andre avtaler som er relatert til temaet ikke-tariffære handelsbarrierer er WTOs avtale om bruk av midlertidige beskyttelsestiltak såkalte «safeguards» (Agreement on Safeguards), WTOs anti-dumping avtale og WTOs subsidieavtale. Vi vil imidlertid ikke behandle disse avtalene her. De tre avtalene utgjør et så stort og komplisert temaområde at det vil kreve en egen grundig behandling. Det kan dessuten argumenteres for at disse avtalene ligger i randsonen, siden WTO-sekretariatet (1998) ikke har behandlet dem i sin gjennomgang av NTM/NTBs som tema.

For å få et tydeligere bilde av hva ikke-tariffære handelstiltak er og hvordan bruken av slike tiltak er regulert i WTO, skal vi kort se nærmere på WTOs TBT-avtale, WTOs SPS-avtale, WTO avtalene om tollverdi, importlisensiering, opprinnelsesregler, samt avtalen om inspeksjon før forsendelse. I gjennomgangen av avtalene gir vi også noen illustrerende eksempler på relevante problemstillinger fra fiskerisektoren.

TBT-avtalen og SPS-avtalen kan sies å omhandle ulike former for *krav til produkter, produksjonsprosesser- og metoder*, mens de fire øvrige avtalene omhandler krav i forbindelse med *toll- og handelsadministrasjon* (Veggeland 2002, upubl.).

1.3 Krav til produkter, produksjonsprosesser og -metoder: Kort om TBT-avtalen og SPS-avtalen

Krav til selve produktet og krav til produksjonsmetoder og -prosesser ser ut til å være den dominerende gruppen av ikke-tariffære tiltak. TBT-avtalen (Agreement on Technical Barriers to Trade) og SPS-avtalen (Agreement on the Application of Sanitary and Phyto-Sanitary Measures) er de to sentrale avtalene på dette området.

TBT-avtalen regulerer bruken av alle typer tekniske tiltak i form av standarder, reguleringer og kontrollprosedyrer med det formål å unngå at slike tiltak skaper unødige

² Importkvoter (import quotas) må skilles klart fra tariffkvoter (tariff quotas). En tariffkvote regnes ikke som en kvantitativ restriksjon.

³ Særlig unntaksbestemmelsene i GATT artikkel XX knyttet til miljøhensyn kan ha betydning for det generelle forbudet mot kvantitative restriksjoner.

handelshindringer⁴. TBT-avtalen omfatter både industrivarer og jordbruksvarer. TBT-tiltak kan innføres på bakgrunn av legitime hensyn som beskyttelse av miljø og helse, nasjonal sikkerhet eller for å ivareta hensynet til redelig handel (avtalens art. 2.2)⁵. Eksempler på tekniske standarder og reguleringer kan være kvalitetskrav, krav til emballasje og merking, eller vilkår for bruk av bestemte varebetegnelser. TBT-avtalen oppfordrer statene til å benytte internasjonale standarder som basis for sine reguleringer. På denne måten kan man få til en harmonisering av regelverket. Avvik fra internasjonale standarder kan imidlertid være akseptable, dersom man kan begrunne at formålet er å sikre hensyn som er legitime i henhold til TBT-avtalen. Med tekniske kontrollprosedyrer menes inspeksjon, testing, sertifisering eller annen aktivitet som tar sikte på å avklare hvorvidt kravene som stilles gjennom tekniske standarder og regler er overholdt. TBT-avtalen oppfordrer statene til gjensidig å godkjenne hverandres kontrollprosedyrer for å lette kontrollarbeidet og redusere kostnadene med produktkontroll mellom landene.

I henhold til SPS-avtalen har landene rett til å benytte tiltak med handelsbegrensende effekter når hensikten er å beskytte liv og helse. SPS-tiltak omfatter både beskyttelse av folkehelse, dyrehelse og plantehelse. SPS-tiltak er tiltak som skal beskytte både folk, dyr og planter mot sykdom fra farlig mat eller at sykdommer smitter fra dyr til folk. Begrepet mattrygghet står dermed sentralt i SPS-sammenheng.

Vi har nevnt at helse også kan være en legitim begrunnelse for TBT-tiltak. Et viktig skille mellom TBT-tiltak og SPS-tiltak, er at SPS-tiltak skal ta utgangspunkt i en spesifisert helserisiko med krav til at det foretas en risikovurdering og at tiltaket kan begrunnes vitenskapelig⁶. Det stilles ikke slike krav til TBT-tiltak. SPS-tiltak bør i likhet med TBT-tiltak være basert på internasjonale standarder. SPS-tiltak kan imidlertid avvike fra anerkjente internasjonale standarder, for eksempel ved at man innfører et strengere beskyttelsesnivå, bare så fremt kravene til risikovurdering og vitenskapelig begrunnelse er imøtekommet.

Felles for både TBT-tiltak og SPS-tiltak er imidlertid at de må fungere på like vilkår for alle – dvs. at de skal være ikke-diskriminerende og ellers være i tråd med de generelle prinsippene i GATT-regelverket.

1.3.1 TBT: Eksempler på tekniske handelstiltak og fisk

Kampen om bruk av varebetegnelser ser ut til å være en svært aktuell TBT-sak for fiskerinæringen. Vi har flere eksempler på at land har forsøkt å reservere en bestemt varebetegnelse for fiskearter fra egne farvann for å holde konkurrerende varer ute.

I den såkalte sardinsaken forsøkte EU å reservere bruk av betegnelsen sardiner på EU-markedet utelukkende for sardintypen fra egne farvann – «Sardina Pilchardus». Dette til tross for at det internasjonale organet for matvarestandarder, Codex Alimentarius, har utarbeidet en standard som slår fast at også andre sardinarter kan markedsføres under sardinnavnet, så fremt opphavsland, område og/eller art fremgår klart på emballasjen (for eksempel peruanske sardiner, stillehavssardiner eller brisling-sardiner). Peru er et av landene som har blitt sterkt berørt av dette forbudet og landet har tatt opp saken i WTOs tvisteløsningssystem. Panelrapporten som kom i mai 2002 gav Peru fullt medhold (WTO 2002a). En hovedkonklusjon i panelrapporten er at TBT-avtalens regler om at internasjonal standard på området, i dette tilfellet Codex-

⁴Standarder anses som frivillig, både i TBT-avtalen og i SPS-avtalen, i motsetning til reguleringer.

⁵ Artikkel 2.2 gir ikke en uttømmende liste over hva som kan betraktes som legitime hensyn.

⁶ For en nærmere avklaring av hva som faller inn under betegnelsen SPS-tiltak, se SPS-avtalens ”Annex A”.

standarder for sardiner, skal legges til grunn. EUs regelverk må dermed bringes i tråd med sardinstandarden til Codex Alimentarius⁷. EU har anket, men ankebehandlingen støttet i all hovedsak opp om panelets konklusjoner (WTO 2002b). Sardinsaken er den eneste saken av denne typen hvor man har en panelrapport fra WTO, men det finnes flere illustrerende eksempler.

Den såkalte «scallop-saken» viser til Frankrikes forsøk (1993) på å begrense bruken av den vel innarbeidede varebetegnelsen «Saint-Jacques» for egne kamskjellarter ved salg på det franske markedet. Dette medførte i praksis et importforbud for utenlandske kamskjell som tidligere hadde vært solgt under denne varebetegnelsen. Konkurrentene Peru, Chile og Canada stod ovenfor en situasjon hvor de måtte bruke andre og mindre anerkjente varebetegnelser, dersom de skulle selge sine kamskjell på det franske markedet. Saken ble tatt til WTOs tvisteløsningsapparat av både Canada, Peru og Chile, men det foreligger ingen panelrapport siden partene kom til et forlik før panelrapporten var ferdigstilt.

Et tredje eksempel er USAs forsøk på en tilsvarende manøver gjennom å begrense bruken av varebetegnelsen «catfish» til fisk fra egne farvann for dermed å holde ute billig konkurrerende råvare fra Vietnam. Til tross for at den vietnamesiske fisken merkes «Vietnamese catfish» eller «striped catfish» i tråd med internasjonale standarder, får Vietnam ikke anledning til å selge fisken med varebetegnelsen catfish på det amerikanske markedet. Dette forbudet ser ut til å vedvare, men saken har ikke vært kjørt i WTOs tvisteløsningsystem. Vietnam er ikke WTO-medlem.

Forhold knyttet til produksjonsprosesser- og metoder hører inn under TBT-avtalen. I den såkalte «reke-skilpadde» saken og i «tunfisk-delfin» saken innførte USA importrestriksjoner gjennom krav til andre lands bruk av fangstredskaper og metoder i rekefiske og fisket etter tunfisk. Formålet med restriksjonene var å unngå bifangst av henholdsvis skilpadder i rekefisket og delfiner i fisket etter tunfisk. Disse sakene ble ikke ført i forhold til TBT-avtalen⁸, men berørte likevel et viktig tema av relevans for denne avtalen, nemlig ikke-produktrelaterte krav. Begge sakene omhandlet importrestriksjoner som *ikke direkte retter seg mot selve eksportproduktet* (reker og tunfisk), men mot fangstmetodene med fokus på bevaring av arter man kan få som bifangst⁹. Såkalte ikke-produktrelaterte handelsrestriksjoner har vært drøftet både i TBT-komiteen og i komiteen for handel og miljø (CTE) og debatten er svært aktuell i forhold til norske fiskeriinteresser. Miljømerking og sporbarhet av fiskeprodukter er relaterte temaer, siden merkeordninger er et aktuelt virkemiddel for å informere forbrukerne hvilke produksjonsprosesser- og metoder en vare har gått igjennom.

En annen utfordring knytter seg til arbeidet med å sikre at dokument- og sertifiseringskrav ikke blir tekniske handelshindringer. Norske fiskeeksportører opplever stadig problemer rundt uforutsigbare og kompliserte krav til dokumentasjon. På grunn av usikkerhet rundt hvilke krav som gjelder eller fordi kravene er endret uten at norske myndigheter og næringsaktører har kunnet forberede seg på det, blir visse typer fisk og fiskevarer i mindre eller større omfang i praksis stengt ute fra enkelte markeder. TBT-avtalen regulerer som nevnt bruk av kontrollprosedyrer for eksempel i form av krav til dokumentasjon og sertifisering (art. 5–9). Avtalen (art. 5.4) viser til at statene skal benytte internasjonale standarder også i forhold til slike kontrollprosedyrer. Når det gjelder dokumentasjonskrav i handelen med matvarer foregår det et viktig arbeid i Codex Alimentarius for å komme frem til såkalte «modellsertifikat» for ulike produkt-

⁷ For mer utførlig beskrivelse av dette eksempelet, se Veggeland et al. (2002) og Gezelius et al. (2002).

⁸ Hovedspørsmålet i begge disse sakene var om USAs importforbud var i strid med forbudet mot kvantitative restriksjoner i GATT-artikkel XI og eventuelt om det kunne rettferdiggjøres som unntak fra dette forbudet under GATT-artikkel XX.

⁹ For en nærmere beskrivelse av eksemplene, se Veggeland et al. (2002).

kategorier herunder for fisk/fiskeprodukter. Det synes imidlertid som om dette arbeidet er vanskelig og at prosessen vil ta lang tid. Et spor som kan forfølges parallelt er å inngå bilaterale avtaler om gjensidig godkjenning av hverandres kontrollprosedyrer for å lette handelen¹⁰.

1.3.2 SPS: Eksempler fisk – mattrygghet

Norsk fiskerinæring har de senere årene møtt en rekke problemstillinger knyttet til fisk og mattrygghet. Vi skal kort nevne noen aktuelle hendelser. Ingen av disse tilfellene har blitt tatt opp i WTO, men sakene har hatt store potensielle konsekvenser for norsk eksport av fisk.

I 2000 vedtok EU gjennom en rådsbeslutning å innføre et forbud mot dyrefôr basert på animalske produkter på bakgrunn av faren for smitte av kugalskap. Dette EU-regelverket var relevant for EØS-avtalen og man fryktet derfor at norsk fiskemeleksport ville bli rammet. Det viste seg imidlertid at fiskemel kun var forbudt i fôr til drøvtyggere. Konsekvensene for næringa ble dermed sterkt begrenset. Det samme året vedtok imidlertid også USA et lignende importforbud. Forbudet gjaldt import av alle animalske proteiner uansett dyreart fra 32 europeiske land, deriblant Norge. I 2001 ble denne bestemmelsen utvidet gjennom en såkalt «import alert», hvor man åpnet for at alle typer animalske produkter fra disse landene kunne konfiskeres direkte uten krav til prøvetaking. Like etter dette opplevde et norsk firma at deres forsendelse med fiskeolje-produkter ble konfiskert av amerikanske tollmyndigheter. Det viste seg imidlertid at denne konfiskeringen ble et engangstilfelle. Det kom imidlertid frem senere at amerikanske myndigheter hadde gjort flere unntak fra importforbudet. I tillegg viste det seg at man kunne få dispensasjon fra det generelle forbudet, dersom man kunne fremvise dokumentasjon på at det ikke var fare for krysskontaminering mellom produksjon av fiskeprodukter og produksjon av kjøtt. I Norge skjer produksjon av fiskeproduksjon som kjent atskilt fra produksjon av kjøttprodukter.

Et lignende tilfelle hvor «man tok vel hardt i» ved innføring av helsebegrunnede handelstiltak skjedde 2001, da Russland innførte importforbud mot norsk fisk og fiskeprodukter begrunnet med fare for smitte av munn- og klovsyke. Russland er et svært viktig eksportmarked for norsk fisk, og myndighetene tok umiddelbart tak i saken. Russiske myndigheter viste til at aktiviteten knyttet til produksjon, lagring og transport av fisk kunne representerte en fare for spredning av munn- og klovsyke. Norske myndigheter kunne på sin side dokumentere at det ikke har vært tilfeller av munn- og klovsyke i Norge siden 1952, at norske veterinærmyndigheter har vurdert at det ikke er noen risiko for smitteoverføring via fisk/fiskeprodukter, samt at fisk og kjøtt uansett bearbeides atskilt i Norge. Partene kom på dette grunnlaget raskt til enighet, og importforbudet ble opphevet¹¹.

Heldigvis har man i disse tilfellene unngått de store katastrofene for næringa. Sakene viser imidlertid at det gjerne er eksportlandet som har byrden med å bevise at tiltakene eventuelt er for omfattende i forhold til den reelle helsefaren. Om man får gjennomslag for sitt syn, avhenger gjerne av at man har god beredskap i form av relevant dokumentasjon om mattryggheten som raskt kan formidles allmennheten og aktuelle utenlandske myndigheter.

¹⁰ Se Elvestad (2002) for nærmere informasjon om gjensidig godkjenning og eksempler på slike avtaler på fiskerisektoren.

¹¹ For mer utførlige beskrivelser av disse sakene, se Veggeland og Borgen (2001).

1.4 Toll- og handelsadministrasjon

En rekke forhold relatert til toll- og handelsadministrasjon kan føre til forsinkelser og kostnadsbyrder for eksportørene. Det finnes flere temaspesifikke avtaler under WTO som er etablert for å regulere bruken av toll- og handelsadministrative tiltak med det formål å harmonisere håndteringen i medlemslandene og unngå at slike tiltak blir unødige handelshindringer.

WTOs avtale om importlisensiering regulerer krav, prosedyrer og tidsbruk i forbindelse med administrasjon av importlisenser. Formålet med reglene er at lisensordningene skal være enkle, klare og forutsigbare. Det skilles mellom automatiske lisenser som gjerne er opprettet for statistiske formål og hvor alle som søker i prinsippet kan få lisens. Automatiske lisenser regnes dermed ikke for å være et stort problem i forhold til ikke-tariffære handelshindringer. Såkalte ikke-automatiske lisenser benyttes gjerne i forbindelse med administrasjon av importkvoter eller som et virkemiddel for å håndheve bestemte produktkrav som tekniske, veterinære eller sanitære krav. Det ligger i betegnelsen «ikke-automatisk» at denne kategorien lisenser ikke er åpen og at det stilles bestemte krav til søker for å få tildelt en lisens.

Lisenskrav eksisterer for svært mange type varer. Sjømatprodukter er til dels også gjenstand for lisensieringskrav. Japan har fortsatt en rekke importkvoter på fisk som administreres gjennom et relativt komplisert system av importlisenser. De viktigste importkvotene med lisenskrav er kvotene for Alaska Pollock, makrell, taggmakrell og sild. Et annet eksempel er kinesisk Macao som har innført importlisenser på fisk, krepsdyr og bløtdyr begrunnet med hensynet til mattrygghet og dyrehelse (Veggeland et al. 2003).

WTOs avtale om opprinnelsesregler inneholder bestemmelser om hvilke kriterier som skal legges til grunn når man skal avklare hvor et produkt kommer fra. Mange varer bearbeides i flere ledd og gjerne i flere forskjellige land. Hovedregelen for bestemmelse av opprinnelse er at opprinnelseslandet er det landet hvor den siste betydelige bearbeiding har funnet sted. Det forgår for øvrig et arbeid i WTO for å forbedre og harmonisere opprinnelsesreglene.

Å avklare en vares opprinnelse er viktig i mange sammenhenger. I enkelte tilfeller er det legitimt å diskriminere mellom eksportland for eksempel på grunn av bi- eller multilaterale handelsavtaler som gir rett til preferansetoll. Problemer rundt hva som er «russe-torsk» og hva som er norsk torsk i forhold til å få preferansetoll ved eksport til EU, er et kjent eksempel på denne typen problemstilling fra norsk fiskerinæring. Andre felt hvor opprinnelsesland har stor betydning, er tilfeller hvor land har blitt ilagt antidumping eller utjevningsavgifter. I tillegg kan opprinnelsesland være viktig i forhold til å føre korrekt offentlig handelsstatistikk, ved offentlige anskaffelser eller i forhold til varemerking. Avtalen om opprinnelsesregler, samt GATT artikkel IX, har bestemmelser som skal hindre at varebetegnelser brukes på en misvisende måte i forhold til produktopprinnelse.

WTOs avtale om tollverdi har som formål å sikre et ensartet og nøytralt system for å verdifastsette varer i forbindelse med tollbehandling, slik at unødige handelshindringer ikke oppstår. Det har vist seg at landene praktiserte verddivurdering av produkter så ulikt, at det skapte stor usikkerhet med hensyn til hvilken tollavgift som faktisk vil gjelde for det enkelte produkt ved eksport. Avtalen om tollverdi er en utdyping av artikkel VII i GATT-avtalen, og avtalen skal sørge for at medlemslandene ikke opererer med vilkårlige eller gale tollverdier på produktene. Dette søker man å unngå blant annet gjennom en nøye spesifisering av hvilke fremgangsmåter som kan benyttes ved verdiberegningen.

En relatert problemstilling er bruken av *andre avgifter* enn aksepterte tollsatser og skatter i varehandelen. GATT-avtalens artikkel VIII har som formål å sikre at bruken av

slike avgifter begrenser seg til den reelle kostnaden ved saksbehandling eller tjenester, slik at man ikke etablerer en indirekte beskyttelse av egne produkter eller at man i praksis ilegger skjult skatt på import eller eksport.

Man kjenner til at fiskeribedrifter som eksporterer hvitfisk til Tyskland opplever å måtte betale toll for varene som om de skulle ha russisk opprinnelse, selv om varene eksporteres som norske. Differansen (7,7 % isteden for 0,9 %) blir imidlertid refundert på et senere tidspunkt. Bedriftene opplever likevel denne praksisen som uheldig fordi det medfører ekstra kostnader av betydning. Denne problemstillingen er i første omgang relevant for EØS-avtalen og det bilaterale forholdet mellom Norge og Tyskland. Saken er samtidig en god illustrasjon på problemer som har relevans i forhold til WTOs avtale om opprinnelse og WTOs avtale om tollverdi.

WTOs avtale om inspeksjon før forsendelse regulerer hvordan offentlige myndigheter eller selskaper som er innleid av offentlige myndigheter skal opptre når de utfører kontroll av varepartier før forsendelse i forhold til om pris, kvalitet og kvantitet på varene er i samsvar med inngåtte avtaler¹². Avtalen om inspeksjon før forsendelse søker å hindre at kontrollaktiviteten ikke skaper handelshindringer i form av unødige forsinkelser eller kostnader. Slike kontroller benyttes gjerne i utviklingsland som har behov for å sikre nasjonale finansielle interesser, for eksempel for å unngå kapitalflukt, bedrageri eller tollunndragelse. Kontroller av denne typen kompenserer gjerne for manglende administrative strukturer i ankomstlandet. NILF kjenner ikke til i hvilken grad fiskerinæringen har vært særlig utsatt for problemer i forhold til denne typen handelstiltak.

Åpenhet og forenkling er to viktige stikkord i arbeidet for å hindre at det oppstår unødige handelshindringer. GATT artikkel X om publisering og administrering av handelstiltak og egne bestemmelser i de temaspesifikke WTO-avtalene regulerer åpenhet om handelstiltak såkalt «transparency». Eksempelvis har både TBT-avtalen og SPS-avtalen egne artikler som tar opp hvordan statene skal forholde seg til notifikasjoner og publisering av nye og endrede tiltak, samt krav til oppretting av såkalte «enquiry points» hvor man kan henvende seg med spørsmål. Arbeidet med forenkling og harmonisering av handelsprosedyrer såkalt «trade facilitation» er grovt sett relevant for alle de temaspesifikke avtalene vi har behandlet ovenfor, samt for en rekke GATT artikler. Doha-erklæringen viser spesielt til behovet for å klargjøre og forbedre reguleringene av trafikk i transitt i GATT artikkel V, artikkel VIII om avgifter og gebyrer og artikkel X i GATT-avtalen om publisering og administrering av handelsregulering¹³. Et mulig resultat av forhandlingene kan bli en egen avtale om temaet handelsfasilitering.

1.5 Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett at ikke-tariffære handelshindringer er komplisert tema og at en rekke GATT-artikler og temaspesifikke avtaler i WTO er relevante for reguleringen av ikke-tariffære handelstiltak. Vi kjenner til en rekke relevante eksempler på at fiskerinæringen er berørt av ulike typer ikke-tariffære handelstiltak som oppleves som handelsbarrierer, selv om det er få tilfeller hvor fiskerisektoren har vært involvert i tvister i WTO. De fleste problemene knyttet til ikke-tariffære handelstiltak kommer heller ikke til behandling i noen av komiteene, men løses på et lavere nivå. Gjennomgangen illustrerer imidlertid at det kreves god oversikt og kjennskap til et bredt spekter

¹² Avtalen regulerer ikke private selskaper direkte, men spesifiserer hvilket ansvar offentlige myndigheter har i forhold til at disse firmaene opptre i henhold til regelverket.

¹³ Artikkel V i GATT-avtalen skal sikre at det ikke skapes unødige hindringer for trafikk som er i transitt. Trafikk i transitt kan inspiseres av myndighetene, men det stilles krav til at slik kontroll blant annet ikke skal skape unødige forsinkelser eller restriksjoner.

av regelverk for å kunne holde en god beredskap i forhold til NTBs og ivareta næringens interesser ved å forholde seg aktivt til det handlingsrommet som avtaleverket gir.

2 Ikke-tariffære handelshindringer – Brasil og Argentina

2.1 Kort om MERCOSUR – EU og EFTA

MERCOSUR ble opprettet av Argentina, Brasil, Paraguay og Uruguay i 1991. Formålet med etableringen er først og fremst å skape et fellesmarked/tollunion mellom medlemmene. I 1996 signerte Chile og Bolivia tilknytningserklæringer om frihandel, og i 1998 ble landene fullverdige medlemmer i det såkalte «politiske Mercosur» som innebærer en felles mekanisme for politiske konsultasjoner. Fra 1995 har Mercosur hatt felles tollsatser utad for en stor andel av tarifflinjene, mens målet er full dekning innen 2006 (Oustr 2002). Den finansielle krisen i Argentina høsten 2002 har imidlertid hatt ringvirkninger for økonomien i hele Mercosur, hvilket kan få følger for utviklingstakten i samarbeidet. I forhold til ikke-tariffære handelshindringer har Mercosur-landene blitt enige om å utfase alle slike hindringer og det er satt opp en egen teknisk komité som skal overvåke oppkomsten av eventuelle nye NTBs.

EU og Mercosur ble i 1995 enige om en rammeavtale om samarbeid og politisk dialog med fokus på handelsspørsmål som trådte i kraft i 1999. Samarbeidet mellom EU og Mercosur har hittil utviklet seg gjennom åtte forhandlingsrunder, hvor ikke-tariffære handelshindringer har vært ett av temaene (EU 2003)¹⁴. Dette arbeidet har bestått i å identifisere og utrede ikke-tariffære handelshindringer inklusive mulighetene for forenkling av handelen. I samarbeidet mellom EFTA og Mercosur står også ikke-tariffære handelshindringer på dagsordenen. I arbeidet med fremme handelen mellom EFTA og Mercosur ønsker partene å få til en forbedret informasjonsutveksling og styrke det tekniske samarbeidet om blant annet fortollingsregler og tekniske reguleringer. Første skritt i denne prosessen er å identifisere ikke-tariffære handelshindringer og utveksle informasjon om hvilke utfordringer som bør prioriteres.

¹⁴ Niende runde skal finne sted i 2003.

I dette kapitlet skal vi fokusere på problemer relatert til ikke-tariffære handelstiltak i forhold til den norske eksporten av fisk til Argentina og Brasil.

Eksportrådet utførte høsten 2002 to undersøkelser av ikke-tariffære handels-hindringer på vegne av Nærings- og handelsdepartementet. Den ene undersøkelsen baserte seg på interne kilder som eksport håndbøker- og guider, mens den andre undersøkelsen er basert på spørreskjema til utvalgte bedrifter. NILF (Veggeland 2002, unpubl.) har på oppdrag fra NHD foretatt en gjennomgang av disse undersøkelsene for systematisere og relatere funnene til det internasjonale regelverket på området. Både i den interne og den eksterne undersøkelsen rangeres Mercosur-landene som relativt problematiske markeder når det gjelder NTBs, med Brasil som det mest problematiske.

Nedenfor skal vi forsøke å trekke frem relevant informasjon om Brasil og Argentina fra flere aktuelle kilder, for å gi et generelt inntrykk av NTBs i disse markedene med fokus på forhold som berører fiskerinæringen spesielt¹⁵.

2.2 Fokus på Brasil

Brasil har de siste fem siste årene hatt en kraftig økning i sin produksjon og eksport av fisk. Oppdrettsreker, hummer og tunfisk er de viktigste eksportproduktene. Brasil satser på å sikre en fortsatt vekst i eksporten, samtidig som man ønsker å redusere importen av fisk/fiskeprodukter. Press mot å øke tollsatsene og innføre andre former for handelstiltak er klart tilstede. Klippfisk fra Norge er den største importvaren. Eksportverdien for klippfiskeksporten til Brasil var i 2002 på nærmere 650 millioner kroner¹⁶. Det anses imidlertid ikke å være stor fare for norsk klippfiskeksport. Klippfisken har fortsatt en sterk status i brasilianske mattradisjoner og ingen andre land er i stand til å levere gode substitutter (NAB 2002a). Man bør imidlertid ha disse generelle utviklingstrekkene i minne, når temaet ikke-tariffære handelshindringer behandles.

2.2.1 Krav til produkter, produksjonsprosesser- og metoder

Et illustrerende eksempel på et TBT-relatert problem på fiskerisektoren skjedde sommeren 2000, hvor man fikk tre måneders stopp i eksporten av klippfisk fra Norge til Brasil¹⁷. Situasjonen var relativt akutt, siden Brasil er et viktig klippfiskmarked for Norge. Omkring 30 % av den totale eksporten av klippfisk fra Norge går til det brasilianske markedet. Bakgrunnen for problemene var at Brasil ikke hadde oppdatert sin *kvalitetsforskrift for klippfisk* i forhold til dagens teknologi, forbrukerpreferanser og internasjonale standarder på området.

Før man fikk den nødvendige teknologi og utstyr for kjøling, var det viktig å sikre at klippfisken var så tørr som mulig for holde god kvalitet under transport og ved ankomst til mottakerland med varmt klima. Dette forholdet var reflektert i det mer enn femti år gamle brasilianske kvalitetsregelverket som satte et tak på 35 % vanninnhold for klippfisk. Et slikt krav tilsvarer en svært tørr klippkvalitet som ikke lenger er nødvendig med dagens kjøleteknologi. Så tørr kvalitet er heller ikke ønskelig sett fra forbrukernes synspunkt. Det var med andre ord oppstått et stort sprik mellom kravene i det tekniske regelverket og virkeligheten i markedet. Dette utgjorde ikke et faktisk problem så lenge man i en årrekke hadde ført en liberal praksis, hvor kravene i regelverket var å betrakte

¹⁵ De viktigste kildene er ulike relevante NILF-rapporter, WTOs databaser, diverse dokumentasjon fra ulike nasjonale myndigheter, samt intervjumateriale fra flere sentrale personer i offentlige og private organisasjoner.

¹⁶ Tall opplyst fra Eksportutvalget for fisk.

¹⁷ Informasjonen er basert på intervjuer med personer som var involvert i håndteringen av saken – også beskrevet i (Veggeland et al. 2002).

som «sovende paragrafer». Sensommeren 2000 begynte havnemyndighetene i São Paulo likevel å håndheve regelverket, og forsendelsene med norsk klippfisk ble stoppet på grunn av for høyt vanninnhold i henhold til brasilianske kvalitetsforskrifter. Brasilianerne mente at forbrukerne ville måtte betale for opp mot 20 % mer vann enn man regnet som akseptabelt under varebetegnelsen «klippfisk», og at disse kvalitetene heller burde merkes «saltfisk» for å unngå villedende markedsføring.

Fiskeridepartementet tok opp saken med det brasilianske landbruksdepartementet som var den ansvarlige myndighet. Dette førte til en dialog mellom partene hvor brasilianske myndigheter inviterte til en åpen prosess. Norsk ekspertise ble bedt om å bistå i arbeidet med å oppdatere kvalitetsforskriften. Norge tok imot invitasjonen og personell fra den norske ambassaden i Brasilia, Eksportutvalget for fisk gjennom generalkonsulatet i Rio, fagfolk fra Fiskeridirektoratet, samt representanter for de norske klippfiskeksportørene deltok i arbeidet. Fagfolk fra Island og Portugal ble også trukket inn i som ekspertise på området. Hovedutfordringen i arbeidet ble å finne frem til gode varebetegnelser og krav som var mer i tråd med internasjonale standarder og de faktiske produktene i markedet.

En egen komité, ledet av Norge, i FN-organet Codex Alimentarius fastsetter internasjonale standarder for fisk og fiskeprodukter. Denne komiteen har etablert en standard for saltfisk og tørrfisk. I arbeidet med å fornye de brasilianske kvalitetsbestemmelsene for klippfisk tok man utgangspunkt i denne Codex-standard. Resultatet av arbeidet med den nye forskriften ble imidlertid et strengere og mer detaljert regelverk enn det Codex-standard legger opp til. Norske myndigheter vurderte likevel de nye reglene som tilfredsstillende, og i ettertid har norske leverandører kunnet eksportere klippfisk til Brasil uten problemer på dette området. Ny kvalitetsforskrift er imidlertid ikke formelt vedtatt og reglene gjelder kun som et midlertidig dekret.

I arbeidet med å fornye den brasilianske forskriften ble det fra norsk side også tatt initiativ til at Brasil burde adoptere en ny analysemetode (Cross-Section Method) for å ta ut prøver og avgjøre vanninnhold i klippfisk og prosedyrer. Brasil ønsket imidlertid ikke å ta i bruk denne analysemetoden uten at den var anerkjent som en internasjonal referansemetode. Brasil og Norge ble derfor enige om at spørsmål omkring harmonisering av metoder og prosedyrer for prøving av klippfiskkvalitet skulle tas opp i Codex Alimentarius. Dette arbeidet er nå i gang og man håper å komme frem til en enhetlig praksis også i forhold til prøvetaking. Codex-prosessen vil trolig ta så lang tid at den nye kvalitetsforskriften til Brasil med stor sannsynlighet vil bli vedtatt før endelig vedtak i Codex.

Problemene i denne saken, sett fra et norsk synspunkt, kan sies å dreie seg om det TBT-avtalen betegner som «unødige handelshindringer». For det første var omstendighetene som lå til grunn for det brasilianske regelverket (behovet bak kravet til tørrhet) dramatisk endret siden reglene ble innført. På denne bakgrunn kan man si at regelverket inneholdt bestemmelser som var langt unna kravet om å benytte det minst restriktive tiltak for å oppfylle legitime formål (jf. artikkel 2.2 i TBT-avtalen). For det andre kan man si at det brasilianske regelverket heller ikke var i tråd med etablerte internasjonale standarder på området (codex-standard for tørrfisk og saltfisk), hvilket er i strid med kravet om at internasjonale standarder skal benyttes når slike finnes på det aktuelle området (jf. artikkel 2.4 i TBT-avtalen og dommen i «sardin-saken»). Man kan dermed se for seg at Norge ville hatt en god sak i WTO. Problemene ble i dette tilfellet løst uten at WTO-systemet ble involvert. Brasil er et av de viktigste markedene for norsk klippfisk, og Norge er hovedleverandør av klippfisk til det brasilianske markedet. Det ble derfor nokså raskt påtrengende både for norske og brasilianske interesser å komme til en praktisk ordning. I tillegg til åpenbare felles interesser i å finne en løsning, må betydningen av gode samarbeidsrelasjoner fremheves som viktig for utfallet av situasjonen. I tillegg til innsatsen gjennom ordinære diplomatiske kanaler, hadde

ekspertisen på området allerede god kjennskap og tillit til hverandre gjennom arbeidet i fiskekomiteen i Codex. Dette gav grunnlag for et fruktbart samarbeid også på bilateralt nivå. Samarbeidet i denne konkrete saken førte også til at viktige spørsmål omkring harmonisering av metoder og prosedyrer for kvalitetstesting i neste omgang blir hevet opp på internasjonalt nivå.

En annen sak som har tatt en del tid og ressurser for næringen og myndigheter er de brasilianske *kravene til merking av næringsinnhold i fiskevarer*. For konsumpakninger av klippfisk kreves det nå en relativt omfattende merking av næringsinnholdet. Norsk fiskerinæring har i stor grad vært rettet mot råvareeksport og man har i begrenset grad vært vant til å tenke myndighetskrav og forbrukerbehov i forbindelse med foredlede produkter. Klippfiskproduktene lages hovedsakelig av torsk, sei, lange og brosme og man hadde ikke gjort analyser av innholdet i noen av disse vareslagene på forhånd. Det ble derfor nødvendig for Ernæringsinstituttet å legge ned et betydelig arbeid, slik at næringen fikk på plass etiketter med næringsinnholdet i de forskjellige klippfisktypene på portugisisk. De brasilianske kravene til merking av næringsinnhold kan neppe ses som et unødige handelshinder, men saken illustrerer at man på norsk side også må være forberedt på å bedre tilpasse seg tekniske krav i viktige markeder.

2.2.2 Krav til toll- og handelsadministrering

I eksportrådets bedriftsundersøkelse rapporterer en fiskeribedrift om at *krav om legalisering av dokumenter* ved Brasils ambassade påfører dem både ekstra kostnader og ekstra tidsbruk (Veggeland 2002, unpubl.). Mange land krever at opplysningene som eksportørene gir i eksportdokumentene skal legaliseres/verifiseres før de blir godkjente i importlandet. Stempling av dokumentene er en del av den såkalte notarialfunksjonen ved handelskamre og ambassader. Innen EU/EØS-området benyttes varesertifikatet EUR.1 og en fakturaerklæring som godkjennes av landene uten krav til legalisering.

Norge og Brasil har en rammeavtale fra 1978 om handel og økonomisk, industrielt og teknisk samarbeid. Partene har nå utarbeidet et utkast til tillegg til denne avtalen (gjerne referert til som en MoU – Memorandum of Understanding) som tar for seg spesielle vilkår for bilateral handel med fiskevarer og akvakulturprodukter. Den norske fiskeriministeren var i Brasil høsten 2002. Under dette besøket håpet man å komme til enighet om en avtaleundertegnelse etter en prosess på nærmere 10 år. Det lykkes man imidlertid ikke med. I forbindelse med utkastet til denne tilleggsavtalen ble det utformet et sunnhetssertifikat for klippfisk som skulle kunne anerkjennes uten krav til legalisering. Fra brasiliansk side ble det først hevdet at man så muligheter for å komme til enighet om et slikt sertifikat, også selv om man ikke hadde undertegnet MoUen. Man kom imidlertid senere tilbake med informasjon om at Brasil har en lovgiving som på generelt grunnlag krever at dokumenter for innførsel av alle animalske produkter må legaliseres og at man per i dag ikke har juridisk grunnlag for å gjøre et unntak for klippfisk som vare. Det foreligger derfor heller ingen godkjenning av det nye sunnhetssertifikatet per i dag. Krav om legalisering av dokumenter kan ses som en relevant problemstilling i forhold til arbeidet med handelsfasalitering.

Den 1. oktober 2002 ble det innført en avgift på 5 prosent (Impososobre Produtos Industrializados (IPI) – avgift på industrialiserte produkter) på de viktigste norske klippfiskartene som eksporteres til Brasil. Tidligere har klippfisk av torsk hatt en slik avgift. Avgiften omfatter nå også sei, lange og brosme. IPI er en selektiv avgift som varierer med hvor essensielt produktet anses å være for brasilianske forbrukere. Vanlige hverdagsprodukter er unntatt fra avgiften, mens for eksempel klippfiskprodukter har en lavere avgift enn sardiner fordi klippfisk anses som en mer nødvendig og tradisjonell del av kostholdet (NAB 2002b).

Alaska Pollock er ikke underlagt IPI-avgift. Dette kan innebære et potensiale for at norsk sei går til Canada for bearbeiding og deretter selges på det brasilianske markedet

under betegnelsen Pollock for å unnsnippe IPI-avgiften på 5 %. En slik situasjon vil selvsagt være uheldig for norsk fiskeindustri. Denne problemstillingen kan relateres til regelverket i WTOs avtale om tollverdi, siden man i et slikt tilfelle vil bruke feil HS-nummer ved fortolling for å unngå avgiftsbelastning.

Det kan for øvrig nevnes at det i spørreundersøkelsen om NTBs utført av eksportrådet også vises til at sær/ekstraavgifter er et problem på det Brasilianske markedet, vel og merke uten at denne opplysningen knyttes spesielt til klippfiskavgiften (Veggeland 2002, upubl.). Eksportutvalget for fisk (2002) viser for øvrig til at Brasil har avgifter på ulike varer som, i tillegg til tollvernet, kan ha stor betydning for importerte varers mulighet for å konkurrere effektivt på det brasilianske markedet. Det kan således stilles spørsmål om disse avgiftene på sett og vis kan ses som en erstatning for toll, i de tilfeller hvor Brasil ikke har anledning til å styrke tollvernet i henhold til WTO-forpliktelsene. Norske myndigheter har imidlertid vurdert IPI-avgiften som lovlig.

På slutten av 1990-tallet ble det skapt et tiltagende innenrikspolitisk press i Brasil om å begrense matimporten. På samme tid innførte man krav til at alle produsenter av matvarer som ønsket å eksportere til Brasil måtte registreres og *godkjennes som produsenter* av brasilianske myndigheter. Det ble stilt omfattende formkrav til søknadene.

UNIDOS, som er den norske bransjeorganisasjonen for klippfisk- og saltfisk eksportørene og FHL industri og eksport, bistod næringen med søknadene. UNIDOS viser til at man gjorde et svært omfattende arbeid for å sikre at de norske produsentene ikke skulle bli stengt ute fra det brasilianske markedet på grunn av de nye kravene. Man la inn betydelige ressurser i oppgaven blant annet ved å leie inn en brasilianer som kunne bistå i arbeidet. Hele 30 kilo dokumentasjon ble sendt av gårde for godkjenning. Brasilianske myndigheter gikk så nøye igjennom samtlige søknader og kom med tilbakemelding på en rekke endringer de ønsket før endelig godkjenning. En illustrerende detalj i saken var at bedrifter til slutt måtte investere i nye etikettmaskiner til en pris på omkring 30.000 kroner for å sikre at man fikk med all informasjonen som ble krevd av brasilianske myndigheter. Prosessen ble langvarig og det tok nærmere 2 år før alle godkjenningene var på plass. På et litt senere tidspunkt ble noen av kravene til spesifikasjoner endret og hele prosessen måtte gjøre på nytt. Den senere tid har man kun måttet søke om nye godkjenninger i den grad man får inn nye bedrifter eller en bedrift endrer registreringsnummer. UNIDOS viser til at de brasilianske registreringskravene i dag ikke anses å være noe stort problem for eksportørene, siden man har fått på plass et system som fungerer.

Registreringskrav av denne typen har gjerne tilknytning til andre krav som administrering av importlisenser. Brasil har krav om importlisens for de fleste varer, men de aller fleste av disse lisensene er automatiske. Ifølge informasjon fra en av eksportørene ble det i 2000 (gjen)innført et lisenskrav på klippfisk i 2000 med en påfølgende innskjerping av kravene i 2002. Ifølge kilden må lisensen være utstedt før varene skipes fra eksportørlandet. Er ikke dette på plass kan importøren bli ilagt bot. Tidligere ble lisenser utstedt gjennom en online database, mens man i dag må vente i opptil 2 uker. I Eksportrådets bedriftsundersøkelse vises det for øvrig til en fiskeribedrift som oppgir at lisenskrav i både Brasil og Argentina er en betydelig byrde både i forhold til ekstra bruk av tid og kostnader (Veggeland 2002, upubl.). I tillegg har vi fått opplysninger fra UNIDOS om at agentene må levere en proformafaktura med oversikt over alle varenes HS-nummer og bedriftsgodkjenning til brasilianske myndigheter *før* forsendelse. Formålet med denne prosedyren er angivelig å sikre at man ikke tar inn varer fra andre enn godkjente produsenter. Ifølge opplysningene i Eksporthåndboken kreves nettopp en slik proformafaktura for varer det er lisenskrav på. Det har imidlertid ikke lyktes NILF å bringe på det rene om lisenskravet for klippfisk er en automatisk lisens (alle får, en viss behandlingstid må imidlertid påregnes) eller en ikke-automatisk lisens (det stilles bestemte krav og ikke alle som søker får lisens). Det vil derfor være behov for å

innhente mer detaljerte opplysninger om hvilke prosedyrekrav som gjelder for klippfisklisensen.

Både WTOs avtale om importlisenser og WTOs avtale om inspeksjon for forsendelse kan således være relevant i forhold til de omfattende registreringskravene, lisenskravet og kravet om proformafaktura før forsendelse.

2.2.3 Fokus på Argentina

Fiskeeksporten fra Norge til Argentina har et forholdsvis beskjedent omfang. Den totale eksporten var i 2002 på 1,7 millioner kroner. Klippfisk av torsk var det viktigste eksportproduktet. De øvrige produktkategoriene Norge eksporterte til Argentina i 2002 var krepsdyr, blekksprut og fiskeavfall¹⁸. Bare en håndfull eksportører er aktive på det argentinske markedet. I tråd med at det er lavere aktivitet har vi også funnet færre relevante opplysninger om NTBs på Argentina i forhold til Brasil.

2.2.4 Krav til produkter, produksjonsprosesser og -metoder

Den viktigste norske eksportvaren til Argentina er klippfisk. Argentina har imidlertid et kvalitetsregelverk som trenger modernisering. Gjeldende forskrifter trenger, på samme måte som Brasils regelverk, å justeres i forhold til både virkeligheten i markedet og i forhold til internasjonale standarder. På denne bakgrunn bør man vurdere å fremme et spørsmål om ikke også Argentina skal sette i gang et arbeid på dette feltet. På den måten kan man være «føre-var» og unngå at norsk klippfisk får problemer med å komme inn på det Argentinske markedet. Det kan her være naturlig at Argentina så og si kan ta mal av det arbeidet som Brasil har gjort i fornyelsen av sin kvalitetforskrift.

Våren 2002 opplevde en norsk eksportbedrift at deres forsendelse av et fiskeprodukt ble stoppet av argentinske myndigheter. Begrunnelsen for at produktet ble stoppet var at argentinske myndigheter hadde målt for høye grenseverdier av tungmetaller i varen. Fiskeridirektoratet bistod i et forsøk på å oppklare det man mente var et utslag av *ulike måle- og beregningsmetoder* i Norge og Argentina, heller enn et reelt brudd i forhold til tillatte grenseverdier. Det ble foretatt en henvendelse til den argentinske ambassaden i saken sommeren 2002, men man har så langt ikke mottatt noe svar. Så lenge dette spørsmålet fortsatt er uavklart, har den norske bedriften avstått fra å forsøke seg på eksport til Argentina. Saken illustrerer hvordan ulike kontrollprosedyrer mellom landene kan slå ut i eksportproblemer.

Denne typen problemer vil kunne løses gjennom å sikre at partene harmoniserer sine kontrollprosedyrer gjennom internasjonal akkreditering (TBT-avtalen art. 6.1.1). En annen måte å løse denne typen problemer på er å etablere en avtale om gjensidig godkjenning av hverandres kontrollprosedyrer (TBT-avtalen art. 6.3). I dette tilfellet vil det si at norske myndigheter ville vært godkjent til å kontrollere fiskevarer fra Norge i henholdt til det argentinske regelverket, slik at behovet for ytterligere kontroll av varen vill falle bort.

Fra næringens synspunkt er det et annet viktig forhold som krever foreberedelse og prioritering. Fiskeridirektoratet har i 100 år vært det ansvarlig myndighet, men fra 1. januar 2004 skal det nye Mattilsynet ta over. Det er av stor betydning at det nye Mattilsynet blir anerkjent av argentinske, så vel som brasilianske myndigheter, som et kompetent og autoritativt organ. Gjennom en slik anerkjennelse burde Mattilsynet kunne kontrollere, godkjenne og utstede attester og sertifikater i forhold til fiskevarer som blir akseptert uten at det stilles krav til legalisering av dokumenter eller krav til kontroll av varer på nytt ved ankomst til importlandet (jf. gjensidig godkjenning i TBT-avtalen). Det arbeides nå med en plan for å gi så god informasjon som mulig i god tid på

¹⁸ Tall opplyst fra Eksportvalget for fisk.

forhånd for sikre at dette skiftet skjer mest mulig smertefritt. Det er imidlertid et stort praktisk arbeid man må ta fatt på internt i Norge for å ivareta alle hensyn i forhold til våre handelspartnere i denne prosessen.

Det er kjent at både Argentina og Chile produserer billige saltfiskprodukter som blant annet selges til Brasil. Disse produktene er basert på en rekke andre arter enn det som benyttes i norsk saltfisk- og klippfiskproduksjon (dvs. fiskeslag i «Gadidae-familien»). Codex-standarden for saltfisk og klippfisk omfatter kun fiskeslag av «Gadidae-familien» (Codex 1995). Det innebærer for eksempel at kravene til bruk av varebetegnelser og merking i Codex-standarden ikke vil gjelde for disse produktene fra Argentina og Chile. Problemer relatert til varesubstitutter og bruk av varebetegnelser i handelen med saltfisk og klippfiskprodukter kan således være et aktuelt tema å se nærmere på.

2.2.5 Toll- og handelsadministrering

Det stilles krav til at eksportører som vil selge varer på det argentinske markedet må søke om godkjenning på forhånd. En eventuell godkjenning gjelder kun for ett år av gangen og man må følgelig søke om fornying årlig. UNIDOS/FHL industri og eksport viser til rapporter fra eksportørene om at *formkravene for eksportørgodkjenning* i Argentina oppleves som svært vanskelig tilgjengelig. Det ryktes til og med at de få som har lyktes med å finne ut av kravene og bli godkjent, holder på «oppskriften» som en hemmelighet for konkurrenter i bransjen. De som har greid å skaffe seg tilstrekkelig informasjon om kravene og mestret å oppfylle dem har med andre ord skaffet seg et konkurransefortrinn! Det skulle være illustrerende nok på at ordningen i alle fall ikke er særlig «transparent» og at man har grunn til å spørre om disse formkravene kan betraktes som unødig kompliserte.

Argentina har også omfattende krav til produktregistrering og analyser. I tillegg til bedriftsgodkjenning fra Fiskeridirektoratet og vanlige opplysninger som produktnavn og HS-nummer, skal man blant annet også gi en beskrivelse av emballasje, kopi av etikett m.m. Disse kravene har vært problematiske for eksportørene. En norsk bedrift som eksporterer fiskepulver til Argentina hadde problemer både i forhold til selve produktregistreringen og til å kunne beskrive næringsinnholdet på portugisisk korrekt basert analyse av innholdet i fiskepulveret. Fiskeridirektoratet kan imidlertid opplyse at bedriften nå har fått på plass et system i forhold til de argentinske registreringskravene, samt at man har etablert rutiner for å foreta analyser av produktet for hver eksport.

En nærmere vurdering av om forholdene som er nevnt ovenfor kan gjøres til gjenstand for forenkling kan imidlertid være aktuell.

2.3 Resultat av søk i WTOs databaser

Vi har gjort systematiske søk på en rekke komiteer ut fra den offentlig tilgjengelige databasen til WTO for å se om vi kunne finne relevant informasjon om NTMs i Brasil og Argentina. Ikke-tariffære handelstiltak favner som nevnt et vidt spekter av GATT-artikler og spesifikke tema-avtaler i WTO. NTMs kan derfor være tema i mange sammenhenger og tas opp i ulike komiteer i WTO systemet. Vi søkte etter informasjon fra følgende komiteer:

- Komiteen for markedsadgang (MA)
- Komiteen for sanitære og plantesanitære tiltak (SPS)
- Komiteen for tekniske handelshindre (TBT)
- Komiteen for importlisenser
- Komiteen for opprinnelsesbevis

- Komiteen for tollverdifastsettelse
- Arbeidsgruppe for statsforetak
- Komiteen for regionale handelsavtaler
- Komiteen for handel og miljø.

De to sistnevnte komiteen ligger under Hovedrådet, mens de øvrige komiteene ligger under Varerådet. Først har vi gått igjennom alle notifikasjoner som måtte vært gjort til disse komiteene fra Argentina og Brasil, for deretter å søke etter treff basert på søkeord relatert til fisk som tema. Kort oppsummert har disse søkene ikke ledet til funn som er av spesiell interesse for vårt formål. Vi gjengir likevel kort hva vi har funnet på Brasil og Argentina av relevans, for dermed å foreta en form for «utsjekking» basert på søkearbeidet.

Notifikasjoner

Brasil har notifisert til TBT-komiteen at de har krav med hensyn til hvordan vekt beregnes, hvilket kan være av interesse også for sjømat¹⁹. Argentina har notifisert til SPS-komiteen om tiltak mot fisk fra Belgia grunnet faren for dioksin innhold i produktene²⁰. Videre har Argentina notifisert til både TBT-komiteen og SPS-komiteen at de har inndratt en såkalt automatisk klarering for mat generelt fra Belgia, Frankrike og Nederland²¹ og innført strengere kontrollrutiner.

Både Brasil og Argentina har notifisert til komiteen for importlisenser. Ingen har imidlertid notifisert noe spesifikt for fisk. Argentina har både automatisk og ikke-automatisk lisensiering, men ingen av disse systemene gjelder for fiskeprodukter. Brasil har notifisert en ganske omfattende lisensieringssystem, som gjelder for det meste av importen. Det aller meste av lisensiering er imidlertid automatisk. Ikke-automatiske lisenser kreves for produkter som kan være helseskadelige, våpen og lignende. Alle importlisenser er uavhengig av opprinnelsesland og er dermed ikke diskriminerende i forhold til hvor produktet kommer fra.

Ingen av landene har notifisert kvantitative restriksjoner på fisk til Komiteen for markedsadgang²².

I notifiseringene til de andre komiteene og til Varerådet direkte, var det generelt lite om fisk som tema. Vi fant heller ikke notifiseringer om forhold som kan virke vridende eller hindrende for norsk eksport av fisk.

Referater fra komitemøter

Argentina og Brasil ser ut til å være aktive deltakere i komitemøter.

I SPS komiteen har Argentina vært aktive i diskusjonene omkring «føre-var prinsippet»²³. De innførte også restriksjoner på import av meierivarer fra EU i kjølvannet av BSE utbruddene. Det er imidlertid ikke noe som tyder på at tiltak fra Argentina har fått betydning for import av fisk.

I TBT komiteen er merking av økologiske varer mye diskutert (Eco-labelling). Brasil er en av dem som har ytret bekymring for om denne form for merking, dersom den gjøres obligatorisk, vil skape en ny teknisk handelshindring. En del av Brasils ikke-tariffære ordninger har vært diskutert i denne komiteen, men det dreier seg om andre produkter, dvs. «ikke fødevarer».

¹⁹ G/TBT/N/BRA/40, G/TBT/Notif.99/591/Corr.1, G/TBT/Notif.99/591

²⁰ G/SPS/N/ARG/50 og G/SPS/N/ARG/52

²¹ G/TBT/N/ARG/13 (22 mai 2001), G/SPS/N/ARG/50, G/SPS/N/ARG/52 og G/SPS/N/ARG/53 (11 august 1999)

²² Argentina har notifisert at de har kvantitative restriksjoner, men de har det ikke på fisk.

²³ G/SPS/R/22, 19, 17, 10, 9/Rev 1 og 8

I komiteen for importlisensiering har Brasils importlisensieringssystem vært gjenstand for diskusjon. USA og EU ba i 1999 om konsultasjoner under tvisteløsningsorganet mht. Brasils system for importlisensiering kombinert med minstepriser for visse produkter. Dette ble imidlertid løst «i minnelighet» og produktene det gjaldt var ikke matvarer.

Trade Policy Reviews

Med jevne mellomrom gjennomgås de enkelte medlemslandenes med hensyn til gjennomføring av WTO forpliktelser osv. Ved gjennomgangen av «trade policy reviews» for Brasil og Argentina fant vi ingenting direkte rettet mot fisk²⁴. Det som imidlertid sies om både Argentina og Brasil, er at toll fortsatt er det viktigste reguleringsmekanismen av import samtidig som ikke-tariffære hindre stadig blir viktigere. Vi fant imidlertid ingenting konkret om dette i forhold til sjømat.

²⁴ WT/TPR/S/75 og WT/TPR/S/47

3 Oppsummering

Hovedinntrykket fra materiale i denne gjennomgangen er at ikke-tariffære handelshindringer ved eksport av fisk til Brasil og Argentina ikke ser ut til å være et presserende problem for næringen. Opplysningene vi har samlet her gir imidlertid et inntrykk av at relevant regelverk i de to landene heller ikke er uproblematisk for norske eksportører å etterleve. En del krav synes svært omstendelige og vanskelig å sette seg inn i, eksempelvis kravene til produsentgodkjenning i Brasil og kravene til eksportørgodkjenning i Argentina. Fiskeridirektoratet viser til at enkelte eksportører trolig har «gitt opp» disse markedene og eksportert sine produkter til andre land, fordi de har opplevd at det har vært for ressurskrevende å sette seg inn i og mestre kravene. De fleste eksportørene har imidlertid ved egen hjelp eller gjennom bistand fra bransjeorganisasjoner og myndigheter greid å tilpasse seg de utfordringene de har opplevd i forhold til NTBs på disse to markedene. Det er likevel klart at det er et relativt stort potensial for forenkling av de ikke-tariffære kravene både i forhold til Brasil og Argentina.

3.1 Behov for beredskap og «overvaking»

Gjennomgangen av avtaleverket relatert til NTMs med eksempler fra fiskerisektoren illustrerer at det er krevende å etablere bred kunnskap og oversikt over det relevante regelverket. En slik kompetanse er imidlertid nødvendig for at myndighetene skal kunne holde en god beredskap i forhold til NTBs og ivareta næringens interesser ved å forholde seg aktivt til det handlingsrommet som avtaleverket gir. Beredskap er også et nøkkelord i forhold til eksportørene, i den forstand at de har behov for informasjon om gjeldende regelverk og hvordan de skal forholde seg til det i praksis. Hvorvidt man opplever forhold som et ikke-tariffært handelshinder, vil gjerne være avhengig av hvilke ressurser man har eller er villig til å sette inn når man møter utfordringer.

Flere av problemstillingene vi har behandlet i dette notatet er typiske tema hvor man bør følge nøye med på utviklingen:

I forhold til problemene som oppstod i forbindelse med den brasilianske kvalitetsforskriften på klippfisk, ser det ut til at man har fått til en akseptabel løsning. Selv om de oppdaterte reglene foreløpig bare har form av et dekret, er det trolig kun en formalitet og et tidsspørsmål før dette er på plass. I forhold til å harmonisere måten man tar prøver og måler vanninnholdet i klippfisk, vil det være viktig å følge opp prosessen som er i gang innenfor Codex. Skulle den «norske» metoden bli anerkjent av Codex vil det være viktig å følge opp at Brasil faktisk tilpasser sitt regelverk og rutiner i forhold til dette.

På samme måte som Brasil, har Argentina behov for å oppdatere sin kvalitetsforskrift på klippfisk. Det ser foreløpig ikke ut til at man har tatt fatt på et slikt arbeid. Det kan derfor være aktuelt å stille spørsmål om ikke en slik oppdatering bør påbegynnes, eventuelt etter mønster fra det arbeidet som ble gjort med Brasils forskrift. På den måten kan man forsøke å være litt «føre-var» i forhold til å unngå eksportproblemer.

IPI-avgiften på 5 % på torsk, sei, lange og brosme er trolig en lovlig innført avgift som man må leve med. Det er imidlertid en mulighet for at noen lar seg friste til å sende norsk sei via Canada for bearbeiding, for på denne måten å kunne stemple fisken pollock og unngå IPI-avgiften.

En annen problemstilling å være oppmerksom på, er den argentinske og chilenske produksjonen av saltfiskprodukter som billige substitutter for norske saltfiskprodukter (muligens også substitutter for norske klippfiskprodukter). Argentina og Chile produserer saltfisk av en rekke arter som ikke tilhører Gadidae-familien og som dermed ikke faller inn under den internasjonale standarden for saltfisk- og klippfisk. Det er således en fare for at man kan ta i bruk villedende varebetegnelser og merking.

3.2 Behov for forenkling (trade facilitation)

Både materialet fra Eksportrådets undersøkelser og opplysningene vi har samlet i forbindelse med denne rapporten, tyder på at temaet handelsfasilitering er aktuelt å se nærmere på. «Timingene» er også riktige på bakgrunn av at man søker å videreutvikle relevant regelverk under overskriften «trade-facilitation» som et eget forhandlingstema i Doha-runden i WTO.

Når det gjelder de omfattende brasilianske kravene til produsentgodkjenning og til merking av næringsinnhold kan man vurdere å ta en intern gjennomgang i forhold til om det er spesielle elementer man ønsker å ta opp som forslag til forenkling.

Det samme gjelder de omfattende kravene til eksportørgodkjenning og produktregistrering i det argentinske markedet.

Det bør gjøres en nærmere utsjekking i forhold til hvordan lisenskravet for klippfiskimport til Brasil er utformet, slik at en kan få avklart om det er snakk om en automatisk lisens eller en ikke-automatisk lisens. Sannsynligvis dreier det seg om en automatisk lisens, siden Brasil har oppgitt til WTO at de ikke-automatiske lisensene er knyttet til produkter som kan være helseskadelige, våpen og lignende. Det vil i utgangspunktet være vanskelig å reise innvendinger mot automatiske lisenskrav. Det vil imidlertid kunne være aktuelt å anmode om at man forenkler prosedyrene eller korter ned behandlingstiden som tiltak for å forenkle handelen.

I forhold til de brasilianske kravene til legalisering av dokumenter, ser det ut til at det kan ta tid før man får en avklaring. Dette gjelder særlig godkjenningen av et nytt sunnhetssertifikat for fisk/fiskeprodukter som kan gjøre kravet til legalisering overflødig. Brasilianske myndigheter hevder at det må en lovendring til før man kan gjøre unntak fra kravet om legalisering i forhold til klippfisk. Det synes også mindre sannsynlig at

Brasil vil akseptere det nye sertifikatet uavhengig av en eventuell godkjenning av MoUen med Norge.

Et viktig tema både i forhold til Brasil og Argentina, er å sikre at man får til en smertefri overgang når det gjelder det nye Mattilsynet som et autoritativt organ. Det kan være en kilde til store praktiske problemer, dersom man ikke forbereder denne overgangen godt gjennom systematisk informasjon og konsultasjoner. Overgangen til det nye Mattilsynet kan for øvrig være en god anledning til å drøfte forenkling av eksportvilkårene generelt og ikke-tariffære forhold spesielt med både brasilianske og argentinske myndigheter.

3.3 Behov for harmonisering av prosedyrer og metoder

I forbindelse med saken hvor argentinske myndigheter fant for høye verdier av tungmetaller grunnet ulike målemetoder og beregninger i forhold til de norske, kan det være aktuelt å sjekke opp den manglende tilbakemeldingen fra den argentinske ambassaden. Problemer knyttet til at land har ulike kontrollprosedyrer er for øvrig et TBT-problem man kan ta opp til drøfting på generelt grunnlag. En mulig løsning er å sikre at partene har internasjonal akkreditering, en annen tilnærming er å komme frem til en avtale om gjensidig godkjenning av hverandres prosedyrer og metoder.

3.4 Behov for nærmere kartlegging

Materialet vi har samlet her kan ses som et nyttig første skritt i retning av å få oversikt over hvilke problemer fiskerinæringen opplever i forhold til ikke-tariffære handelshindringer. Det er imidlertid behov for å gjøre mer inngående studier. I perioden vår-høst 2003 skal NILF foreta en kartlegging av ikke-tariffære handelshindringer på fiskerisektoren på vegne av Fiskeridepartementet som kan bidra til dette. Det er svært viktig å få kartlagt mer inngående hvordan eksportørene selv opplever problemene på dette området.

Rent generelt mangler man en systematisk kunnskap om ikke-tariffære forhold på ulike sektorer både i Norge og andre land. Det er nå satt i gang et arbeid i WTO for å få kartlagt NTBs nærmere.

Kilder

- Codex 1995: *Codex Standard for Salted Fish and Dried Salted Fish of the Gadidae Family of Fishes*. CODEX STAN 167–1989, Rev. 1–1995.
- Eksportutvalget for fisk 2002: Notat av 12. september 2002.
- Elvestad, Christel 2002: *Equivalence and Mutual Recognition Agreements in Relation to Technical Measures*. NILF-notat 2002-36. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- EU 2003: Internett: http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/mercosur/intro
- Gezelius, Stig; Svein Ole Borgen og Frode Veggeland 2002: *Standardisering og internasjonal handel. Rammebetingelser for fiskerinæringen*. NILF-rapport 2002-6. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- NAB 2002a: Den kgl. norske ambassade i Brasilia. Notat av 5. juni 2002.
- NAB 2002b: Den kgl. norske ambassade i Brasilia. Notat av 10. juli 2002.
- Veggeland, Frode; Svein Ole Borgen; Stig Gezelius og Christel Elvestad 2002: *TBT-avtalen i WTO – tekniske handelshindringer og internasjonal handel med sjømat*. NILF-rapport 2002-3. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Veggeland, Frode og Svein Ole Borgen 2001: *Fisk, mattrygghet og tekniske handelshindringer*. NILF-rapport 2001-11. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Veggeland, Frode 2002 upublisert. *WTO-regelverk og norske eksportørers erfaringer med ikke-tariffære handelshindringer*. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Veggeland, Frode; Mari Vegnes, Christel Elvestad og Svein Ole Borgen 2003: *Forbudet mot kvantitative restriksjoner i GATT/WTO – muligheter og begrensninger relatert til internasjonal handel med sjømat*. NILF-rapport nr.1-2003. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- WTO 1998: Module 3. «Goods: Rules on NTMs» i WTO: *World Trade Organization. A Training Package*, 15 December 1998.
- WTO 2002a: *European Communities – Trade Description of Sardines. Report of the Panel*. Document # WT/DS231/R.
- WTO 2002b: *European Communities – Trade Description of Sardines. Report of the Appellate Body*. Document # WT/DS231/AB/R.

Fotnotereferanser

- WTO 1997. *Committee on Sanitary and Phytosanitary Measures – Summary of the Meeting Held on 1–2 July 1997 – Note by the Secretariat.* Document # G/SPS/R/Rev 8
- WTO 1998. *Committee on Sanitary and Phytosanitary Measures – Summary of the Meeting Held on 12–13 March 1998 – Note by the Secretariat.* Document # G/SPS/R/10
- WTO 1998. *Committee on Sanitary and Phytosanitary Measures – Summary of the Meeting Held on 15–16 October 1997 – Note by the Secretariat – Revision.* Document # G/SPS/R/9/Rev 1
- WTO 1998. *Trade Policy Review – Argentina – Report by the Secretariat.* Document # WT/TPR/S/47
- WTO 1999. *Committee on Technical Barriers to Trade – Notification- Brazil – Frozen Fish and seafood.* Document # G/TBT/Notif.99/591
- WTO 1999. *Committee on Sanitary and Phytosanitary Measures – Notification of emergency measures.* Document # G/SPS/N/ARG/50 og
- WTO 1999. *Committee on Sanitary and Phytosanitary Measures – Notification of emergency measures.* Document # G/SPS/N/ARG/50, G/SPS/N/ARG/52 og G/SPS/N/ARG/53
- WTO 2000. *Committee on Technical Barriers to Trade – Notification- Brazil – Corrigendum.* Document # G/TBT/Notif.99/591/Corr.1,
- WTO 2000. *Committee on Sanitary and Phytosanitary Measures – Summary of the Meeting Held on 21–22 June 2000 – Note by the Secretariat.* Document # G/SPS/R/19
- WTO 2000. *Committee on Sanitary and Phytosanitary Measures – Summary of the Meeting Held on 10–11 November 1999 – Note by the Secretariat.* Document # G/SPS/R/17
- WTO 2000. *Trade Policy Review Body – Trade Policy Review – Brazil – Report by the Secretariat.* Document # WT/TPR/S/75
- WTO 2001. *Committee on Technical Barriers to Trade – Notification – Argentina – Foodstuffs processed for consumption containing products, by-products and derivatives – products, and of fish farming.* Document # G/TBT/N/ARG/13
- WTO 2001. *Committee on Sanitary and Phytosanitary Measures – Summary of the Meeting Held on 10–11 July 2001 – Note by the Secretariat.* Document # G/SPS/R/22
- WTO 2002. *Committee on Technical Barriers to Trade – Notification- Brazil – Fish, mollusc and crustacean products.* Document # G/TBT/N/BRA/40